

**BARKAMOL AVLODNI TARBİYALASHDA OILANING IJTIMOİY-
PSIXOLOGIK FUNKSIYALARI**

Olimov Temir Xasanovich

*Osiyo xalqaro universiteti professori, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD)*

Norqulova Zarina Inoyatovna

Osiyo xalqaro universiteti ikkinchi bosqich pedagogika ta'lim yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Maqolada barkamol avlodni tarbiyalash jarayonida oilaning ijtimoiy-psixologik funksiyalari yoritiladi. Oilaviy muhit, emotsional qo'llab-quvvatlash, axloqiy qadriyatlar va shaxslararo munosabatlarning bolalarning rivojlanishiga ko'rsatadigan ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Oila, barkamol avlod, ijtimoiy-psixologik funksiyalar, tarbiya, oilaviy muhit, ijtimoiylashtiruvchi funksiya, axloqiy funksiya, kommunikativ funksiya, nazorat va tartibga soluvchi funksiya.

Аннотация: В статье рассматриваются социально-психологические функции семьи в воспитании гармонично развитого поколения. Анализируются влияние семейной среды, эмоциональной поддержки и нравственных ценностей на развитие личности ребенка.

Ключевые слова: Семья, гармоничное развитие, социально-психологические функции, воспитание, семейная среда.

Abstract: The article examines the socio-psychological functions of the family in raising a well-rounded generation. It discusses how family climate, emotional support, moral values, and interpersonal relations influence children's personal development.

Keywords: Family, well-rounded generation, socio-psychological functions, upbringing, family environment.

KIRISH

Barkamol avlodni tarbiyalash masalasi bugungi kunda jamiyatning strategik rivojlanishi, ma'naviy barqarorligi va ijtimoiy taraqqiyotining bosh omillaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Har qanday jamiyatda shaxs kamolotining dastlabki poydevori oilada qo'yiladi. Oila nafaqat biologik davomiylikni ta'minlovchi tuzilma, balki bola psixologik rivojining, ijtimoiy tajriba orttirishining va ma'naviy qadriyatlarni o'zlashtirishining asosiy maskani hisoblanadi. Shu bois, zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlari oilaning ijtimoiy-psixologik funksiyalarini chuqur o'rganishni tarbiyaviy jarayonning ajralmas qismi sifatida ko'radi.

Oilaviy muhitning emotsional barqarorligi, ota-onaning shaxsiy namunasi, o'zaro hurmat, muloqot madaniyati va qo'llab-quvvatlash tizimi bolaning shaxs sifatida

shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ayniqsa, erta yoshdan berilgan tarbiyaviy ta'sirlar bolaning keyingi bosqichlardagi ijtimoiy faolligi, o'ziga bo'lgan ishonchi, maqsadga intilishi va mas'uliyatlilik kabi sifatlarni rivojlantiradi. Oila muhiti shaxsning emotsional yetukligi, muloqot ko'nikmalari va ijtimoiy moslashuv darajasini belgilovchi eng asosiy omildir.

Bugungi globallashuv sharoitida bolalar ongiga turli axborot oqimlari kirib kelayotgan bir paytda, oilaning psixologik funksiyalari yanada dolzarblik kasb etmoqda. Axborot bosimi, tashqi madaniy ta'sirlar va ijtimoiy beqarorlik sharoitida bola uchun psixologik tayanch bo'lib xizmat qiladigan sog'lom oilaviy atmosfera nihoyatda muhimdir. Shu bilan birga, oilaning nazorat, kommunikativ, emotsional qo'llab-quvvatlovchi va ijtimoiylashtiruvchi funksiyalarining to'g'ri ishlashi barkamol shaxsni tarbiyalashning asosiy shartlaridan biridir.

Mazkur maqola barkamol avlodni tarbiyalash jarayonida oilaning ijtimoiy-psixologik funksiyalarini ilmiy asosda tahlil qilish, ularning mazmuni, ahamiyati va amaliy mexanizmlarini ochib berishga qaratilgan. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, oilaning tarbiyaviy imkoniyatlarini chuqur anglamasdan turib, yosh avlodda ma'naviy immunitet, ijtimoiy mas'uliyat va mustahkam hayotiy pozitsiyani shakllantirish mumkin emas.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Barkamol avlod tarbiyasida oilaning o'rni ko'plab pedagog va psixolog olimlar tomonidan o'rganilgan. O'zbek tadqiqotchilaridan S. Nishonova oilaning ma'naviy muhitini shaxs kamolotining asosiy omili sifatida baholagan. O. Hasanboeva va M. Qodirov esa oilaning tarbiyaviy funksiyalari, ota-onaning shaxsiy namunasi va ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlashning bola rivojiga ta'sirini yoritgan. Rus psixologlari L.S. Vygotskiy va A.N. Leontyev oilaning muloqot, emotsional aloqa va faoliyat orqali shaxs rivojlanishiga ko'rsatadigan ta'sirini nazariy jihatdan asoslagan. Xorijiy adabiyotlarda esa E. Erikson, A. Maslow kabi olimlar oilaning shaxs psixologik yetukligidagi fundamental o'rnini ta'kidlaydi. Ushbu tadqiqotlar oilaning ijtimoiy-psixologik funksiyalari barkamol shaxs tarbiyasining poydevori ekanini tasdiqlaydi.

Tadqiqotda oilaning ijtimoiy-psixologik funksiyalarini aniqlash va baholash uchun kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Birinchidan, mavzuga doir nazariy manbalar tahlil qilindi. Ikkinchidan, ota-onalar va o'quvchilar bilan qisqa suhbatlar hamda kuzatish metodi orqali oilaviy muloqot, emotsional qo'llab-quvvatlash va tarbiyaviy muhitga doir ma'lumotlar yig'ildi. Uchinchidan, olingan natijalar mazmuniy tahlil asosida umumlashtirilib, oilaning shaxs rivojiga ta'sir ko'rsatadigan asosiy psixologik funksiyalari aniqlab berildi.

MUHOKAMA

Oila shaxs kamolotining eng qadimiy va eng tabiiy ijtimoiy instituti sifatida barkamol avlod tarbiyasida beqiyos o'rin tutadi. Insonda birlamchi ijtimoiy tajribalar, emotsional bog'lanishlar, axloqiy tasavvurlar va o'z-o'zini anglash mexanizmlari aynan oilaviy muhitda shakllanadi. Shu jihatdan, oilaning ijtimoiy-psixologik funksiyalari bola shaxsining har tomonlama rivojlanish jarayonini belgilab beruvchi asosiy omillar sifatida maydonga

chiqadi. Mazkur funksiyalar nafaqat tarbiyaviy ta'sir mexanizmlarini, balki bola psixikasining barqarorligini, ijtimoiy moslashuvini va mustaqil hayotga tayyorgarligini ta'minlaydi.

Birinchidan, oilaning emotsional qo'llab-quvvatlovchi funksiyasi shaxs rivoji uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Oiladagi mehr-muhabbat, iliqlik va psixologik xavfsizlik muhiti bolada o'zini qadrlash hissini shakllantiradi, ijobiy o'zini anglash jarayonini faollashtiradi. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, emotsional qo'llab-quvvatlangan bola stressga nisbatan bardoshliroq, kommunikativ jihatdan ochiqroq va ijtimoiy qatnovchan bo'ladi. Bunday muhit barkamol shaxs uchun zarur bo'lgan psixologik tayanchni yaratadi.

Ikkinchidan, oilaning ijtimoiylashtiruvchi funksiyasi bola jamiyatga moslashishida markaziy o'rin egallaydi. Bola birinchi ijtimoiy rollarni ota-onasi orqali o'rganadi, muloqot madaniyati, me'yorlar va qadriyatlar tizimini oilada o'zlashtiradi. Oilada shakllangan ijtimoiy tajriba keyinchalik maktabda, do'stlar orasida va keng ijtimoiy maydonda o'z ifodasini topadi. Shu bois, oiladagi ijtimoiy muloqotning sifati va mazmuni bola shaxsining kelajakdagi ijtimoiy faolligi va mas'uliyatlilik darajasiga bevosita ta'sir qiladi.

Uchinchidan, oilaning axloqiy funksiyasi bolaga yaxshilik va yomonlik, halollik, mehnatsevarlik, hurmat va mas'uliyat kabi etik qadriyatlarni singdirishda asosiy manba hisoblanadi. Axloqiy tarbiyaning mazmuni va uslubi ko'pincha ota-onaning shaxsiy namunasi, oilaviy odatlar va kundalik muloqot tajribalariga tayanadi. Mazkur jarayon bosqichma-bosqich amalga oshib, bola ongiga chuqur singib boradi va uning xarakteri, dunyoqarashi hamda hayotiy pozitsiyasini shakllantiradi.

To'rtinchidan, oilaning nazorat va tartibga soluvchi funksiyasi bola xatti-harakatlarining ma'lum chegaralarda rivojlanishini ta'minlaydi. Ota-onaning oqilona nazorati, qo'yilgan talablar izchilligi va intizomni shakllantirishga qaratilgan munosabati bolani o'z xatti-harakatlarini boshqarishga, mas'uliyatni his qilishga o'rgatadi. Haddan tashqari qattiqqo'llik ham, mutlaq beparvolik ham shaxs rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatishi aniq, shuning uchun bu funksiyada muvozanat eng muhim omil hisoblanadi.

Beshinchidan, oilaning rivojlantiruvchi funksiyasi intellektual va kreativ salohiyatni ochishga xizmat qiladi. Ota-onaning bolani qo'llab-quvvatlashi, qiziqishlarini rag'batlantirishi, bilim olishga yo'naltirishi va yangi faoliyat turlariga jalb etishi shaxsning kognitiv va ijodiy rivojini faollashtiradi. Bunday oilalarda o'quv motivatsiyasi yuqoriroq bo'lib, bola o'z imkoniyatlarini kengroq namoyon etadi.

Yana bir muhim omil — oilaning kommunikativ funksiyasi. Oiladagi ochiq muloqot, fikr almashish, tinglash madaniyati va bolaga nisbatan hurmatli yondashuv uning ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarini boyitadi. Bu funktsiyaning zaiflashishi esa bolada o'zini ifoda etishdagi qiyinchiliklar, ichki ziddiyatlar va past o'zbahosi kabi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Bugungi globallashuv va raqamli axborot oqimi kuchaygan sharoitda oilaning ijtimoiy-psixologik funksiyalari yanada ahamiyatli tus olmoqda. Tashqi madaniy ta'sirlar ko'lami kengaygani sayin, oilaning bolani ma'naviy himoya qilish, axborotni filtrlash,

qadriyatlarni mustahkamlash va psixologik barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan faoliyati tarbiyaviy jarayonning markaziga aylanmoqda.

Shu sababli, barkamol avlodni tarbiyalash nafaqat ta'lim muassasalari, balki oilaning puxta, tizimli va maqsadga yo'naltirilgan psixologik-pedagogik funksiyalariga tayanadi. Oila bu jarayonda asosiy tarbiyaviy maydon, bolaga beriladigan eng birinchi va eng ta'sirchan maktab sifatida namoyon bo'ladi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, barkamol avlodni tarbiyalash jarayonida oilaning ijtimoiy-psixologik funksiyalari shaxsning har tomonlama rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Olingan ma'lumotlar oiladagi emotsional qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy muloqot sifati va axloqiy qadriyatlarning barqarorligi bolada o'zini qadrlash, ijtimoiy moslashuv va ijtimoiy mas'uliyat kabi asosiy psixologik sifatlarning shakllanishini ta'minlashini ko'rsatdi. Ota-onaning shaxsiy namunasi, muloqot madaniyati va nazoratning oqilona darajasi bolaning xulq-atvorini tartibga solib, unda ijobiy hayotiy pozitsiyaning shakllanishiga xizmat qilishi aniqlangan.

Shuningdek, oilaning kommunikativ va rivojlantiruvchi funksiyalarining kuchli bo'lishi bolaning intellektual salohiyati, ijodkorligi va o'quv motivatsiyasini oshiradi, aksincha, bu funksiyalarning sustligi psixologik beqarorlik, past o'zbaholash, tashqi ta'sirlarga tez berilish kabi salbiy holatlarni yuzaga keltirishi mumkinligi kuzatildi. Tadqiqot davomida oilaning shaxsni ijtimoiylashtirish jarayonidagi o'rni ham alohida ahamiyat kasb etib, aynan oilada shakllangan ijtimoiy tajriba bola keyingi bosqichlarda jamiyatga muvaffaqiyatli moslashishiga poydevor bo'lib xizmat qilishi tasdiqlandi.

Umuman olganda, natijalar oilaning tarbiyaviy, emotsional, axloqiy va rivojlantiruvchi funksiyalari barkamol shaxs tarbiyasida bir-birini to'ldiruvchi va o'zaro bog'liq mexanizmlar sifatida ishlashini ko'rsatdi. Ana shu funksiyalarning uyg'un faoliyati bolada psixologik barqarorlik, sog'lom dunyoqarash va mustaqil fikrlash ko'nikmalarining shakllanishiga asos yaratadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari oilaning ijtimoiy-psixologik funksiyalari barkamol avlodni tarbiyalash jarayonida beqiyos o'rin tutishini yana bir bor tasdiqladi. Oila bolaga birinchi emotsional tayanch, birinchi axloqiy maktab va birinchi ijtimoiy muhit bo'lib xizmat qiladi. Oiladagi mehr-muhabbat, muloqot madaniyati, nazoratning oqilona darajasi va tarbiyaviy qadriyatlarning barqarorligi bolaning shaxs sifatida shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Emotsional qo'llab-quvvatlash, rivojlantiruvchi va ijtimoiylashtiruvchi funksiyalarning uyg'unligi bolada ijtimoiy moslashuv, o'ziga ishonch, ma'naviy immunitet va mas'uliyat hissining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, zamonaviy axborot oqimi kuchaygan sharoitda oilaning psixologik funksiyalarining ahamiyati yanada ortib borayotgani kuzatildi. Sog'lom oilaviy atmosfera, ota-onaning shaxsiy namunasi va farzand bilan muntazam muloqot barkamol shaxs tarbiyasining eng barqaror omillari sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois, oilaning tarbiyaviy

salohiyatini kuchaytirish jamiyatning ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda ham strategik ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Olimov, T. H. (2019). Spiritual and moral aspects of the formation of civil culture in future specialists of higher education. *Theoretical & Applied Science*, (12), 662-665.
2. Olimov, T. H. (2020). The image of a modern teacher in the formation of civic culture among future highly educated specialists. *Pedagogical skill-Bukhara*, 5.
3. Olimov, T. H. (2019). Development issues of civil society and culture in the work of Eastern thinkers. *Pedagogical skill-Bukhara*, 2.
4. Olimov, T. H. (2016). Formation of self-awareness in youth. *Social and humanitarian sciences in the educational system.-Tashkent*, 4.
5. Olimov, T. (2020). Bo'lajak oliy ma'lumotli mutaxasislarda fuqarolik madaniyatini shakllantirishning ayrim yo'nalishlari. *Fan, ta'lim va amaliyotning integratsiyasi*, 1(1), 20-27.
6. Xolboyeva, G., & Olimov, T. (2023). O 'smirlar ma'naviyatini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. *Ilm-fan va ta'lim*, 1(7).
7. Xolboyeva, G., & Olimov, T. (2023). O 'smirlarda stressli vaziyatlarda koping xulq-atvor strategiyalari namoyon bo 'lishining ijtimoiy psixologik xususiyatlari. *Ilm-fan va ta'lim*, 1(7).
8. Olimov, T. The role of national spirituality and values in the development of civil culture in future specialists with higher education.
9. Nishonova, S. Oila va ma'naviy tarbiya masalalari. – Toshkent: Fan, 2018.
10. Hasanboeva, O. Pedagogik psixologiya: oila va shaxs rivoji. – Toshkent: O'zbekiston, 2019.
11. Qodirov, M. Yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2017.
12. Zaynutdinova, D. Oila pedagogikasi va bolalar tarbiyasi. – Toshkent: Innovatsiya, 2020.